

Картинки згодом додадуться

Слово, яке знає кожен

Калина, верба, дощ, сорочка належать до загальновживаної лексики Ці слова зрозумілі всім мовцям і працюють в усіх стилях

ЗАГАДКА

Кому зрозумілі ці слова

1

земля, хлібина, вулиця
зрозумілі всім

2

ґазда, плай, ватра
зрозумілі в Карпатах

3

штрек, шурф, кубрик
зрозумілі шахтарям і морякам

За якою ознакою мовознавці об'єднують слова в різні групи?

Усі слова взято з вправи 470 на с. 205

Словниковий склад за сферою вживання

Загальновживана 1

слова, які використовують усі носії літературної мови, у всіх стилях

стилістично
нейтральні

Діалектизми 2

слова, уживані на певній території

приклад
ґазда, плай, ватра

Терміни 3

назви чітко окреслених понять науки, техніки, мистецтва

приклад
фонема, біофізика

Професіоналізми 4

слова, властиві мові людей певного фаху і ремесла

приклад
штрек, шурф

Жаргонізми й арготизми 5

слова замкнених соціальних груп: жаргонізми емоційні, арготизми навмисно незрозумілі

приклад
дулясник, хаза

Слова, зрозумілі кожному

Предмети побуту

двері, човен, молоток, вікно, чоботи, сорочка, стіл, відро

Процеси праці

нести, різати, пекти, читати

Природа і почуття

дощ, сніг, мороз, вітер, радість, жаль

Розподіли слова на три групи

1. Знайди загальновживані слова вправи 470, наприклад мешкати, земля, хлібина, вулиця.
2. Додай назви понять і подій, серед них освіта, наука, зустріч.
3. Збери професійні, наприклад штрек, шурф, скальпель, фонема, ампер.
4. Збери діалектні, наприклад ґазда, плай, тайстра, файний, ватра.

ПІДКАЗКА

Запитай, чи зрозуміє слово людина з іншого регіону чи фаху, і група знайдеться сама

Термін і професіоналізм, де межа

Ознака	Термін	Професіоналізм
Сфера	наука, техніка, мистецтво, суспільне життя	мова людей певного ремесла чи фаху
Що називає	чітко окреслене спеціальне поняття	знаряддя праці, виробничий процес, ґатунок сировини
Приклад	епітет, прикметникове означення	шпури, забій, наряд
Де трапляється	підручник, наукова стаття	розмова в шахті, у цеху, на виробництві

> Терміни тяжіють до наукового стилю, професіоналізми лишаються в усному фаховому мовленні

Арготизми, мова для своїх

Арготизми

слова з навмисно зміненим складом, щоб зробити зміст незрозумілим для сторонніх

Як звучить арго

дулясник (вогонь), ботень (борщ), зивро (відро), хаза (хата), морзуля (цибуля)

Місце в мові

належать до стилістично маркованої лексики, живуть лише в певних стилях

Знайди застарілі слова в уривках

1. Прочитай уривок з Івана Кочерги вголос.
2. Випиши застарілі назви цехового устрою і посад з уривка.
3. Поясни, чому це історизми, а не архаїзми.
4. Порівняй їх із живими назвами професій: кравець, швець, тесляр.

ПІДКАЗКА

Історизм називає річ або посаду, яких уже немає, тому сучасного відповідника в нього нема

Архаїзм і історизм, у чому різниця

Ознака	Архаїзм	Історизм
Сучасний відповідник	є в сучасній мові	немає
Що називає	те, що існує й досі, застаріла лише назва	зниклу річ, посаду, суспільну групу
Приклади з уривків	древле, прах, отчий стол	цехові, каштелян, осмники
Роль у художньому тексті	надає урочистості й піднесеності	відтворює колорит давньої доби

> Обидва види належать до пасивної лексики і потребують коментаря читачеві

Неологізм стає звичним словом

початок XX століття

трамвай, аероплан, кіно, метро сприймали як нові слова

середина XX століття

космонавт, астронавт, супутник, орбітальний були новотворами

з уведенням гривні

застаріле слово гривня повернулося в активний словник

десять років тому

ксерокс, принтер, сканер, файл були неологізмами

> Неологізм живе в мові, доки явище відчувається новим, далі слово стає звичним, а застаріле слово іноді знову повертається в мову

Як розрізнити активну і пасивну лексику

словниковий склад = активна лексика + пасивна лексика

Пасивна лексика охоплює застарілі слова (архаїзми та історизми) і неологізми

Ознака	Активна лексика	Пасивна лексика
Слово відчувається як нове або застаріле	ні	так
Належить до загальновживаної лексики	так	ні
Використання нічим не обмежене	так	ні
Потребує пояснення для сучасного читача	ні	так

> Активна лексика: молоток, сорочка, дощ. Пасивна: каштелян, осмники, древле пасивна лексика = архаїзми + історизми + неологізми

Слова з оцінкою і почуттям

Емоційно-експресивна

слова з позитивним чи негативним забарвленням: білявенький, дубище, хлопчисько

Просторічна

бовдур, роззява, телепень, беркицьнутися

Міжстильова

нейтральна основа всіх стилів, зрозуміла кожному мовцеві

Експресія в поезії Івана Драча

1. Прочитай поезію «Бабусенція» вголос.
2. Випиши пестливі слова, наприклад бабусенька, бабцюля, хатусенька, чоботи-чоботиченьки.
3. Знайди авторські неологізми, наприклад бабусенція, бабулина, бабумамця, бабутатко.
4. Поясни, як вони утворилися і яку роль відіграють у тексті.

ПІДКАЗКА

Зверни увагу на здрібніло-пестливі суфікси — вони й дають експресію

Екзотизм і пуризм, протилежні потреби

Ознака	Екзотизм	Пуризм
Що робить	запозичує назву реалії іншого народу	пропонує власний відповідник замість чужого слова
Приклади	меджліс, сейм, аул, фазенда, кімоно, саке	тягунець, хитник, неділка
Наслідок	у мові з'являються назви реалій інших культур	частина слів повернулася в мовлення, частина забулася
Мета	назвати те, чого немає у своїй культурі	зберегти самобутність національної мови

> Деякі пуризми сьогодні знову побутують у мовленні, як летовище і гвинтокрил

Перевір себе, сфера вживання

У якому рядку всі слова загальновживані?

А земля, хлібина, вулиця

Б штрек, шурф, кубрик

В ґазда, плай, тайстра

Г операційна, реанімація, антрацит

Перевір себе, застаріла лексика

Яке слово з уривків належить до архаїзмів?

А древле	**Б** каштелян	**В** осмники	**Г** цехові

Словниковий склад у трьох вимірах



Домашнє завдання

- Випиши з підручника історії уривок про княжу добу, підкресли застарілі слова (с. 204)
- Склади таблицю «Лексика за вживанням» з чотирма колонками (с. 205)
- Випиши п'ять діалектизмів із творів Ольги Кобилянської та їхні літературні відповідники (с. 203)
- Придумай неологізми, що передають позитивні емоції, за зразком «палітра — кольорінка» (с. 208)

Плющ, Тихоша, Караман, § 39, с. 203, 204, 205, 208